

ומי איכא מידי דמליח עיקר ופת טפלה

שלעולם אין להחשיב את הפת לטפל אלא רק במקום שלא היה רוצה לאכול ממנו כלל, שאם יש לו רצון לאכול מן הפת, אלא שעיקר רצונו הוא המליח אין בזה בכדי לפטור את ברכת הפת.

ולפי זה נראה שאם אוכל קרקרים עם הרינג, אף שעיקר רצונו בהרינג, אך כיון שאינו **מוכרח** לאכול את ההרינג נחשב שרוצה לאכול גם את הקרקרים ואינם טפלים לו. [להלכה ולא למעשה]

בענין הסיפורים על פירות גינוסר

שיצטרך לאכול מליח ועמו פת, מדוע יחשב הכל טפל. לכך הובאו המעשים בגמ', שהפירות גינוסר היו אוכלים מהם עד כדי שכרות, ומסתבר שזה היה לרפואה, לכך אפשר להחשיב את המליח כ"מוכרח" ולא כ"רוצה" בעלמא.

ביסוד מחלוקתם של רבן גמליאל ורבנן אם יש ברכת המזון על שבעת המינים

וכן מה שנחלקו לגבי פת הבאה בכיסנין, שלדעת רבן גמליאל מברך אחריו שלוש ברכות ולרבנן מעין שלוש. שלדעת רבן גמליאל שייך שובע אף בדברים אלו, שענין השובע הוא שאינו תאב עוד לאכול ממיני המאפה. אך רבנן סברו ששביעה היא שאינו רוצה לאכול עוד כלל, ואין דרך לאכול מהם עד כדי שאינו רעב מהם כלל.

ולפי זה מובן היטב שכוסס את החיטה אין בו חיוב ברכת המזון, מכיון שאין דרך לאכול ממנו כד כדי שביעתו אלא כעין "פיצוחים" ואין שייך לומר בו ושבעת אפילו לרבן גמליאל. ולכאורה אם כן היה צריך למעט הכוסס את החיטה מושבעת ולמה הוצרך למעטו מארץ. ונראה שודאי שייך שביעה גם מכוסס את החיטה, אך אין זו אכילה חשובה, שאין שבח הארץ בחיטים לכסיסה, וממילא אין שביעתה חשובה.

קושיית הגמ' צ"ב הא לא קשיא מידי, שאם רוצה לאכול מליח ממילא הפת טפלה. ולמה הוצרכה הגמ' להעמיד באופן שאכל פירות גינוסר והוצרך לאכול מליח בעל כרחו. ומבואר שיש חילוק בין רוצה לאכול מליח לבין מוכרח לאכול מליח. שאם רוצה לאכול מליח אין דרך לאכול פת כשאינו רעב, ועל כרחך שהוא גם רעב. אך כאשר חייב לאכול מליח, וגם אם לא היה רעב היה אוכל את המליח משום שצריך לאכול את המליח עקב מתיקות הפירות, אזי נחשב הפת לטפלה. כלומר למדנו מזה,

צריך ביאור לשם מה הביאה הגמ' את המעשים על פירות גינוסר. ונראה שהנה צריך עיון, כיצד יהיה המליח פוטר את הפת, הרי ביארנו לעיל שגם אם רוצה לאכול מליח אין די בזה, אלא צריך שיהיה מוכרח. והרי עד כמה שאוכל פירות ויודע

מבואר שנחלקו האם יש ברכת המזון על שבעת המינים. וצריך ביאור ביסוד מחלוקתם

עוד יש לדון מדוע בכוסס את החיטה אין מברך ברכת המזון לרבן גמליאל, ומה בין זה לאוכל שאר פירות.

והנה יש לדון לרבן גמליאל שמברך ברכת המזון על שבעת המינים מהו שיעור שביעה שבשבעת המינים. ונראה ששיעור שביעה הינו שמילא את תאוותו. ורבנן סברו ששביעה איננה אלא שביעה שאיננו תאב לאכול עוד כלל.

ונראה שיסוד מחלוקתם הוא בגדר שביעה, שרבן גמליאל סבר שמה שנאמר ושבעת הוא שביעה של אכילה, ואף בפירות שייכא שביעה, שאיננו תאב עוד לאכילה זו. ורבנן סברו ששביעה היא רק שביעה שאיננו תאב לאכול כלל.

אכל שלק והוא מזונו

והנה ביארנו דעת רבן גמליאל שחלק על חכמים ואמר שחייב לברך ברכת המזון אם אכל ושבוע מפירות. ודעת חכמים שאין לברך אלא על שביעה גמורה ואם כן השיב ר' עקיבא לחכמים לדבריהם למה אין מברכים על שלק הרי יש כאן שביעה גמורה. אלא שטעמו של רבן גמליאל שבשביל לברך על דבר שאינו שביעה גמורה צריך שיהיה בו שבח הארץ ואין שבח בכרוב. ור' עקיבא מרחיב את דברי רבנן, שכיון שהעיקר הוא שביעה, יש לברך על מין חשוב כשיש בו כדי שביעה. אך רבן גמליאל ודאי יחלוק על ר' עקיבא, שהשביעה איננה אלא לקבוע כמה יאכל, ואין השביעה חשובה, אלא המין הוא החשוב.

הגמ' דנה לקמן מד: מדוע מברך עליו ברכת המזון ומסיקה שמדובר בכרוב. וצריך ביאור, הרי אפשר לאכול כמה ירקות והוא מזונו. כגון שאכל ארוחה שלמה של בשר עופות ודגים ומיני תבשילים ולר' עקיבא יברך אחריו ברכת המזון. ונראה לומר שברכת המזון אין אדם מברך על עצם השביעה, אלא רק כאשר יש איזה מין חשוב שאכל, שאם לא כן לעולם יברך ברכת המזון על כל שביעה.

ולכך הדגיש ר' עקיבא שלק ואמר, שאם אכל דבר מזין מברך אחריו ברכת המזון משום שהוא חשוב.

הערות בנוסח ברכת על המחיה:

את השפע של היין והמזון, ולכך מזכירים אותם בברכת על המחיה משום מה שהיא משמשת כברכה על היין.

והעלנו לתוכה – לכאורה אם ירושלים בנויה מדוע צריכים אנו שיעלנו לתוכה. ונראה לומר שהעלאה לתוך ירושלים פירושה שנזכה להשראת השכינה הנמצאת בירושלים. שנזכה להיכנס עם ראשו ורובנו לתוך ירושלים.

ונאכל מפריה – וכי ירושלים משופעת בגידולים חקלאיים? אמנם איתא בגמ' בפסחים ח: מפני מה אין פירות גינוסר בירושלים. ופירשו המפרשים שירושלים היא המקור לכל השפע שבעולם והיה אמור להיות בה פירות גינוסר.

ונברך עליה בקדושה ובטהרה – יתכן לומר בקדושה הינו, שאף שנאכל מינים שאינם חיוניים לאכילתנו, לא נלך אחר תאוות עולם הזה. וזהו בקדושה.

כי אתה ה' טוב ומטיב לכל – כנגד ברכת הטוב והמטיב. ומה שהוסיף טוב ומטיב **לכל** נראה לומר שזהו היסוד של ברכת הטוב והמטיב שתקנוה ביבנה על הרוגי ביתר שלא הסריחו, הינו שגם כשהקב"ה מסתיר את פניו מאתנו, עדין שומר עלינו. ומראה לנו על השגחתו התמידית.

על המחיה – יש לעיין למה נקט על המחיה ולא אמר על המזון. ונראה שברכת על המחיה באה על דברים שאינם לשובע אלא להחיות את נפשו של האדם במיני פירות ודגנים, ולכך נתקנה עליהם נוסח מיוחד של מחיה.

על הכלכלה – כלכלה פירושה נשיאה. כמו כלכלה של פירות שהיא סלסלה שבה נושאים את הפירות. וכן נאמר בפסוק ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו, ויש כאן הודאה על שהקב"ה דואג לנו ומכלכל אותנו, שנותן לנו את כל צרכינו הגופניים והנפשיים. ולכך לא נזכרה המילה כלכלה בברכת המזון.

ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה – כאן הוא קיצור של ברכת הארץ. ואם נתבונן נראה, שברכת על המחיה מאריכה מאוד בשבח הארץ, לעומת ברכת המזון שנאמר בה בקיצור ועל ארץ חמדה טובה ורחבה. ולא נזכר בה תנובת השדה. וכן מוסיפים לאחר מכן לאכול **מפריה** ולשבוע **מטובה**.

על מזבחך ועל היכלך – המזבח לא נזכר בברכת המזון. וצריך ביאור מדוע נזכר בברכת על המחיה יותר מאשר בברכת המזון. ונראה שהמזבח היו מנסכים עליו יין ומקטירים עליו נסכים שאינם לחם גמור, אלא כעין תופינים וחביתיות, והם מורידים

ונודה לך על הארץ ועל המחיה – הינו מעין החתימה סמוך לחתימה. שכיון שעיקרה של ברכה היא ברכת הארץ לך מסיים שוב ונודה לך על הארץ ועל המחיה.
בענין השינוי אם אומר על פירותיה או על הפירות הנה יש להתבונן שהשינוי הוא רק בפירות אך **בברכת המזון** אין חילוק

בין אם אוכל מקמח של הארץ או של חוצה לארץ. וראיתי שיש אומרים שאין לומר על הארץ ועל מחיתה, משום שאין הקמח ניכר כלל אם הוא מהארץ או מחוצה לארץ. ואם כן מובן היטב שבברכת המזון אין מזכירים את הארץ, כיון שלא ניכר בלחם שבח הארץ.

דף מד עמוד ב

אימתי חייב בברכת בורא נפשות

והנה אכילת חלבונים מן החי כגון ביצים ובשר יש בהם שובע מיוחד ולכך בהם מודים כו"ע שיברך אחריהם. ונראה שאף פירות בכללם, שמברכים על פירות ברכת על העץ ועל פרי העץ, ואף שמברכים רק על שבעת המינים, אך אופן השביעה שלהם חשוב. מה שאין כן האוכל ירק, שאין בו ענין של שביעה, אין לו חשיבות. ודוקא ירקות, אבל פירות הארץ כגון תפוחי אדמה וגזר לכו"ע מברכים אחריהם בורא נפשות.
והאחרון הוא המים, שהמים אינם חשובים כלל, וכל עניינם הוא רק מה שמרוויים את האדם. ועיין במה שכתבנו לקמן בענין ברכת המים שלר' טרפון מברך בורא נפשות לפניו בלבד.

נחלקו אמוראים האם יש לברך בורא נפשות על בשר או גם על ירק או גם על מים. ויש לדון שישנם הרבה דברים שעוד לא נתבארו. האם פירות הם כמו ירק או כמו בשר. ומדוע הקדימו את הביעא למיני קופרא, הרי בשר יותר חשוב מביצים.
בטעם תקנת בורא נפשות. יש לדון למה תקנוה, הרי אפילו על הפירות לא תקנו אלא רק משום שבח הארץ. ולאחר שבירך עליו ברכת שהכל, מדוע יחזור ויברך עליו בורא נפשות. ונראה לומר שכשם שמצינו שמברכים ברכה נוספת על השובע. כלומר עצם הפרי לא ניכר כל כך בין הארץ לחוצה לארץ, וההבדל הוא בשובע המתקבל ממנו. ולכך יש שבח מיוחד לארץ. ובאותה מידה יש ברכה על השובע.

רב אשי אמר זימנא דכי מדכרנא עבידנא

צ"ב וכי חיוב ברכה תלוי בזיכרון, ואם אין חיוב לברך היאך מברך. ונראה דכוונת רב אשי היא, שאין לברך על המים אלא כאשר מרגיש את החיות מן המים, שעל זה שייך ברכת בורא נפשות רבות וחסרונן והחיות של המים כל זמן שקיימת יש לברך עליה. **ועיין במה שביארנו לקמן** את פלוגתא דר' טרפון אם מברך בורא נפשות על המים קודם הברכה או לאחריה.
דין "בריה" בבורא נפשות - נראה מסברא לומר, שאין דין בריה בברכת בורא נפשות, כיון שיסוד בורא נפשות איננה שבח על ברייה מסויימת אלא על כך שהקב"ה ברא בעולמו דברים רבים המחיים את האדם אף שאינם עיקר מזונו. ועיקר חשיבותם אינה בעצם הברייה אלא בתחושת החיות שמקבל האדם ממנה. ולכך אין בה דין בריה. וצ"ע.

דחנקה אומצא - ברכה על שתיית מים לשם נוזלים

נוזלים. אלא נראה שבאה הגמ' לפרש שברית המים היא להחיות את האדם, והרגשת הצימאון של המים עד כדי הנאה מרובה, של "להחיות" איננה אלא כאשר עברו עליו כמה שעות רבות ללא שתייה, שאז מים בלא טעם ערבים עליו מאוד. ולא מסתבר שנתכוונה המשנה לזה. אלא לצמאו פירושו ששותה את המים להחיות את נפשו. ולכך הוצרכה הגמ' לפרש שחנקה אומצא, שזהו האופן ה**יחיד** שאין מברכים על מים. וכך נראה להכריע להלכה, מאחר שיש פוסקים שפסקו כך.

צריך ביאור מדוע נקט חנקה, הרי פעמים רבות שותה מים לשרות אכילה שבמעיו, או שצריך נוזלים לפני יציאה לדרך. וכי נאמר שרק אם מרגיש צימאון. וראיתי שנחלקו בזה כמה פוסקים בני דורנו, אלו אומרים שיברך ואלו אומרים שלא יברך. ונראה להציע כך, שהנה במשנה נאמר השותה מים לצמאו, ובגמ' אמרו שזה בא לאפוקי חנקה אומצא לא יברך. ולכאורה פעמים רבות שאדם שותה מים שלא לצמאו, כגון לשרות אכילה שבמעיו אף שאינו מרגיש צמאון, וכן כשצריך לשתות

ביסוד פלוגתא דר' טרפון ורבנן בדין ברכת המים לפניו ולאחרי

ואדרבה למדנו לעיל מד: שלרוב הדעות אין לברך בורא נפשות על מים. ורק ברכת שהכל.
ונראה לחדש שלדעת ר' טרפון אם לא בירך בורא נפשות לפני השתייה יברך **לאחרי**, שהברכה נתקנה כברכה גם לפניו וגם לאחריה. והדברים מסתברים מאוד.
הלכתא מאי - פוק חזי מאי עמא דבר - צריך ביאור, הרי בכל מקום יחיד ורבים הלכה כרבים. אמנם לפי מה שביארנו, הרי גם רבנן מודים לר' טרפון שיש לברך ברכת בורא נפשות אם היא הברכה היחידה. והרי אף לרבנן אם בירך שהכל לפני המים, יש מקום גדול שלא לברך בורא נפשות. וכמו שהסיקה הגמ' לעיל שלרוב הדעות אין לברך. אם כן הסתפק רבא בר חנו, מה עדיף לעשות, האם לברך שהכל ולהיכנס לנידון של בורא נפשות לאחר המים, ולמחלוקת או שמא עדיף לברך בורא נפשות כר' טרפון, שהרי ודאי יש לברך קודם, וכך יצא ידי כל הדעות. שגם לדעת האמוראים שסוברים שיש לברך בורא נפשות לאחר המים, ודאי יוצא ידי חובה בברכה שמברך קודם.
והשיב לו אבבי, שאף שדבריו דברי טעם, אך מנהג העולם הוא לברך קודם שהכל, וכן לברך בורא נפשות תמיד. והינו שהוכרעה ההלכה לברך לאחרי המים בורא נפשות, אם כן אין צורך למצוא פתרון לצאת מן הסבך.

צריך ביאור מדוע חלק ר' טרפון על רבנן לברך על המים בורא נפשות, הרי אף הוא מודה שברכת בורא נפשות היא ברכה אחרונה. וכן צריך ביאור מדוע סברה הגמ' שהלכה כמותו, הרי בדרך כלל יחיד ורבים הלכה כרבים.
ברכת בורא נפשות כוללת שני עניינים שונים בתכלית.
הנה ברכת בורא נפשות יש בה את שני הקטבים. מצד אחד היא מתייחסת לדברים שאינם נצרכים כל כך, אלא הם להחיות בהם נפש כל חי וכן פירשו התוס' לו. שברכת בורא נפשות היא ברכה על דברים שאינם נצרכים כל כך כגון תפוחים.
ומאידך המים הם הדבר הנצרך ביותר שבלעדיו אין חיים לעולם, וזהו **להחיות** בהם נפש כל חי כפשוטו.
כלומר ישנם שני ענייני חיות: חיות של הנפש המתענגת. וחיות של הגוף הינו הנפש הבסיסית המחייה את הגוף.
והנה בכל ברכות הנהנין יש ברייה חשובה, אך בריית המים אינה חשובה, ולכך סבר ר' טרפון שמברך בורא נפשות על המים על עצם החיות שקיבל מן המים ולא על בריאת עצם המים. שהמים עצמם אינם ברייה חשובה שאין בהם טעם ואין בהם שבח ויופי, אלא הוא **ברכה על מה שמחיה את נפשו על ידי המים**. וממילא סבר ר' טרפון שמברך רק ברכה אחת בתחילה ולא בסוף.
ורבנן סברו שברכת בורא נפשות איננה שייכת אלא בעיקר לדברים המחיים את נפשו של האדם שאין בהם צורך קיומי.